

בחיוב העמדת בתי דין בארץ ובחול

א. כתב הרמב"ם (פ"א מסנהדרין ה"ב): אין אנו חייבים להעמיד בתי דין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בא"י בלבד, אבל בחול אינם חייבים להעמיד ב"ד בכל פלך ופלך וכו'. הרמב"ן עה"ת (דברים, שופטים) מביא דברי הרמב"ם הללו והבין אותם כמובן זה: „דבחול אינם חייבים למנות להם ב"ד, אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטהו וכו'". כלומר, שבחול לדעת הרמב"ם אין בכלל חיוב למנות ב"ד לא בפלך ולא בעיר. אלא שהעיר עליו שהוא שלא כמ"ש במס' מכות (ז'): מה ת"ל „בשעריך“, בשעריך אתה מושיב בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך ובחול אתה מושיב בכל פלך וא"א מושיב בכל עיר ועיר. הרי שלפי הגמרא יש חובה גם בחול להעמיד דיינים בכל פלך.

הרדב"ז מפרש דברי הגמרא עפ"י הרמב"ם שבחול ניתנת הברירה או בכל פלך או בכל עיר ואי"צ גם בכל עיר וגם בכל פלך, חוהי לדעתו גם כונת דברי הרמב"ם במ"ש „אין חייבים בכל פלך ופלך“ כלומר שאם רוצים יכולים לא להושיב בכל פלך אלא בכל עיר. אבל הוא דוחק רב שבגמרא העדיפו כנראה בכל פלך מאשר בכל עיר, והוא הפך את הסדר מאשר בגמרא.

אכן ראיתי במאירי סוף פ"א ממכות שהביא עוד גירסא בגמרא והכריע כמותה. וז"ל: ושאלו בגמרא אחר שסנהדרין נוהגת אף בחול, מה ת"ל „בכל שעריך“ הרי אף בחול כן. ותירץ בשעריך אתה חייב להושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, אבל בחול אי אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, כלומר שאינך חייב בכך אלא שאם ממנים יש בהם תורת סנהדרין. ויש גורסים אבל בחול אתה מושיב בכל פלך ופלך ר"ל המחוזות, אבל לא בכל עיר ועיר, ולא יראה כן שבחול אנו אין לנו עכ"ל.

מפורש בדבריו שישנן גירסאות בגמרא, והגירסא שהכריע כמותה היא כדעת הרמב"ם ולפ"מ שהבינה הרמב"ן כנ"ל, שבחול אין בכלל חובת העמדת דיינים לא בפלכים ולא בערים.

ב. וראיתי בס' „גבורת ארי“ למכות הנ"ל שהקשה במ"ש בגמרא שבחול אי אתה מושיב בכל עיר ועיר, שהרי בסנהדרין (נ"ו) דרשו שכשם שישראל חייבים להעמיד דיינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, כן חייבים גם ב"נ. ובמה נגרעו ישראל בחול מבני נח שגם הם נצטוו בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. ודאי שדין ב"נ אינו רק בא"י, שהרי אינם בני נחלה בא"י, ולהם הכל שוה.

והנה לפי פי' הרדב"ז ה' מקום ליישב הקושיא עפ"י שיטת הרמב"ם וגירסתו לענין בני נח (ה' מלכים פ"ט הי"ד) שחייבים להעמיד בכל פלך ולא בכל עיר ועיר

(ועי' אר"ש ה' סנהדרין פ"א ה"ב מה שהעיר בזה). שלפי הנ"ל גם ישראל שוים בזה ויש להם חיוב להעמיד גם בחר"ל או בכל פלך או בכל עיר.

אולם לפ"מ שהוכחנו שלדעת הרמב"ם אין בכלל חיוב העמדת דיינים בחר"ל

חמיית הגבורת ארי היא תמיהה חזקה לכאורה.

ג. והנראה לתרץ. הנה חיד' הרי"מ (ח"מ סי' א') דן בענין מינוי בי"ד של

ג'. שבמשנה ריש סנהדרין אמרו אין מעמידים סנהדראות אלא עפ"י בי"ד של ע"א ופירש"י דהיינו מה שהיו מושיבים סנהדרין של כ"ג בכל עיר ועיר שכתוב בהם "תתן לך", וצריכים בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבם. ובגמרא (ט"ז) למדו ענין זה ממרע"ה שמינה הסנהדרין "ומשה במקום ע"א קא"י. ועי"ש בגמרא שמבואר שדין זה הוא בכל מינויי סנהדרין בין לכל שבט ובין לכל עיר. וכן מבואר ברמב"ם (פ"ה מסנהדרין) שמינוי כל סנהדרין קטנה מוטלת על בי"ד הגדול.

ומזה דייק בחיד' הרי"מ שמינוי בי"ד של ג' הוא בע"כ לא בכלל "שופטים

ושוטרים תתן לך", שאל"כ היה עלינו לומר שגם אותם אין ממנים אלא ע"י סנהדרין גדולה. עיי"ש שהאריך בזה ומסיק לבסוף עפ"י"מ שמצינו בסנהדרין (נ"ו): שבני נח נצטוו על הדינים ממש"נ "אשר יצוה את בניו וכו' לעשות משפט וצדקה", ומה שנשנה בסיני לזה ולזה נאמר, עי"ש בגמרא. ומצוה זו אינה דוקא על סנהדרין שרק מה שאנו למדין מן הכתוב "תתן לך" יש צורך בדומה למשה שהי' במקום ע"א וכנ"ל, אבל בי"ד מצד הדין של "לעשות משפט וצדקה" מוטל על הציבור וא"י צ לזה בי"ד של ע"א (ואעפ"י שבלי סמוכין אין יכולים לדין בישראל ל"ש לענין זה מי איכא מידי וכו' שלענין הוצאת ממון ישראל החמירה תורה יותר).

ועפ"י"ז נראה שכל מה שמיעטו בגמרא מכות הנ"ל שבחר"ל אין חובת מינוי

אין זה אלא לענין מינוי סנהדרין, שזה נלמד מן הכתוב "תתן לך" ושם מודגש באמת "בכל שעריך" וממעט חר"ל. אולם מינוי בי"ד של שלשה נלמד מן הכתוב "לעשות משפט וצדקה" וכדין ב"נ המצווים בדין זה להעמיד בכל פלך ופלך, וכנ"ל לפי הרמב"ם וגירסתו, חיוב זה ישנו גם בחר"ל גם לישראל. ומתורצת קושית הגבורת ארי"ה הנ"ל איך יתכן שבחר"ל יגרע דין ישראל מבד"נ, כי לפי הנ"ל אותם חיובים שישנם על ב"נ מדין "לעשות משפט וצדקה" חיובים אלה ודאי גם בישראל ישנם, ורק מדין חיוב העמדת סנהדרין הוא שנתמעטה חר"ל, וחיוב זה הרי אינו אצל ב"נ לגמרי.

ג. אכן מלשון הרמב"ם בסהמ"צ נראה שגם מינוי בי"ד של שלשה נלמד

מפרשת "שופטים" שכ"כ שם (מצוה קע"ו): "שציונו למנות שופטים ושוטרים וכו' וזה כשיתמנו בכל עיר כ"ג דיינים וכו' ויתמנו בירושלים בי"ד גדול משבעים וכו' ועיר שאנשים מועטים שאינה ראוי לסנהדרי קטנה יתנו בה שלשה לעשות הדינים הקטנים וכו'". נראה מדבריו שמצות מינוי בי"ד של ג' ג"כ נרמז בפרשה זו, ושלא כחיד' הרי"מ הנ"ל.

והנראה בזה עפ"י"מ שמצינו בספרי ס' שופטים: "משפט צדק" — זה מינוי

הדיינים. ולכאורה אינו מובן מה בא להוסיף על מה שכבר נכתב בפירוש לעיל בכתוב "תתן לך" שהוא מינוי הדיינים (ועי' מלבי"ם מש"כ בזה). ונ"ל שכונת הספרי להוסיף בזה חובת מינוי בי"ד של שלשה, שנוסף על חובת מינוי הסנהדרין שנלמד מ"תתן לך" ושם נדרש מינוי דוקא ע"י סנהדרין של ע"א וכנ"ל, יש עוד

דין „מינוי הדיינים“ היינו בי”ד של שלשה, ובוה אי”צ באמת דוקא ע”י סנהדרי גדולה, שהרי אין זה כלול במש”נ „תתן לך“.

וזהו המקור להלכה שכ’ הרמב”ם בה’ סנהדרין: עיר שאין בה ק”כ מעמידים בה שלשה דיינים וכו’. והכ”מ כתב שהוא מסברא, אבל זה דחוק שלא מצינו ברמב”ם שיכתב הלכה באופן סתמי מסברא. אבל לפי הנ”ל מקורו מהספרי הנ”ל. ודין זה כיון שאין חוזר על מש”נ „בכל שעריך“ למעט חו”ל נוהג בכל מקום, וכמש”כ בחי”ד הרי”מ הנ”ל. ומיושבת שיטת הרמב”ם כמו שיישבנו לפי חי”ד הרי”מ (וע”ע רמב”ן עה”ת פ’ מסעי מה שלמד „לדורותיכם“ לענין לאחר חרבן וחו”ל). ומ”מ יתכן לומר שחובה של מינוי בי”ד של ג’ שלא הודגש בה „בכל שעריך“ מספיקה לזה מינוי באחד המקומות ואי”צ מינוי בכל עיר ועיר. ומתורץ בזה מה שמקשים על דברי התוס’ ב”ק (פ”ב) וכתובות (ג’) שכתבו בשם ר”ת שלפני תקנת עזרא לא היו דיינים קבועים אלא בעיר אחת. והקשו שהרי מדין תורה בכל עיר ועיר. ולפי הנ”ל מיושב שבי”ד של ג’ לא נאמר בו „בכל שעריך“, ומספיק שיהא קבוע באחד המקומות (אכן הרמב”ם סובר שחובה זו היא בכל מקום וכנ”ל).

ד. ועפ”י דרכו של הרמב”ן ברמב”ם שיש צורה של משפט רק כשיצעק המעוות מבלי חוב להעמיד בתי דין קבועים נראה לבאר קושית הכ”מ (פ”א מסנהדרין) במה שהשמיט הרמב”ם חובת מינוי סנהדרין לכל שבט ושבט. שהרמב”ם עצמו הביא דין מינוי סנהדרין של שבטים שנוכר בגמרא לפי ת”ק ורשב”ג (סנהדרין ט”ז:), שהרי כ”כ בפ”ה מסנהדרין שבי”ד הגדול ממנים סנהדרי קטנה בכל שבט, ולמה לא הזכיר דין זה בראש ה’ סנהדרין כשפורט מצות מינוי הסנהדרין.

ועי’ ב”חסדי דוד“ על התוספתא שהתקשה מה מוסיף רשב”ג על דברי הת”ק. אבל לפי הנ”ל נראה שת”ק הדורש מן הכתוב „שופטים לשבטיך“ ה”ז חובה למנות, אולם רשב”ג הדורש מן הכתוב „לשבטיך ושפטו“ — מצוה בשבט לדון את שבטו, סובר שאין כאן חובת מינוי לכתחלה דיינים קבועים לכל שבט, אלא מצוה היא כשיש תובע לדין את שבטו, אבל חובת מינוי אין.

והרמב”ם פסק כרשב”ג ע”כ הביא את סדר מינוי סנהדרי של שבטים, אבל לא הביא מצות מינוי, כי אין באמת מצוה למנות סנהדרי קבועה לשבט, וכנ”ל.